

Пітель В. М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СЕНСОРНІ ОЗНАКИ ЯК ОСНОВА МЕТАФОРНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ У СЕМАНТЕМАХ НАЗВ ЧАСТИН ТІЛА

У статті проаналізовано базовані на сенсорних ознаках дериваційні моделі метафорних перенесень у семантемах непохідних назв частин тіла.

Метафора як один із видів полісемії полягає в перенесенні найменувань на основі подібності реалій світу. Вона представлена певними типами зазвичай повторюваних смислових зв'язків, на основі яких можна вивести узагальнені моделі відношень ЛСВ у семантичній структурі полісемантів. У семантемах непохідних назв частин тіла виявлено 141 тематичну модель, за якою вторинна номінація здійснюється на базі сенсорних ознак. У досліджуваній групі слів метафорні перенесення зазвичай поєднують кілька ознак (комбінація сенсорних ознак або сенсорних та інших видів ознак).

Дві тематичні моделі – частина тіла → частина пристрою (споруди), схожа на неї (за низкою ознак); частина тіла → частина рослини, схожа на неї (за низкою ознак) – відзначаються з-поміж інших найвищою продуктивністю. Однак із 39 тематичних моделей 22 характеризуються тим, що за ними утворено всього по одному ЛСВ (частина тіла → матеріал, схожий на неї за розташуванням, тактильними властивостями та функцією; частина тіла → продукт харчування, схожий на неї за формою; посудина → засіб пересування, схожий на неї за формою та ін.). Регулярність окремих метафорних моделей свідчить про повторюваність встановлюваних у свідомості людей зв'язків між семемами полісемантів, які належать до тематичної сфери «назви частин тіла», а це вкотре доводить системність лексики.

Проведений аналіз мовного матеріалу показує, що в досліджуваній групі полісемантів серед сенсорних ознак, які лягли в основу метафорних перенесень, домінують такі: загальний зовнішній вигляд, форма (по 20 моделей). У семи дериваційних моделях присутня ознака розташування, у шести – тактильні властивості, по одному випадку припадає на ознаки розмір і слухове сприйняття. Не зафіксовано полісемію, пов'язану зі слуховим, смаковим та нюховим сприйняттям. Отже, найчастіше метафорні перенесення найменувань у словах на позначення частин тіла здійснюються за ознаками, що базуються на візуальному сприйнятті світу.

Ключові слова: соматизм, метафорні перенесення, сенсорні ознаки перенесень найменувань, полісемія, сема, семема, семантема.

Постановка проблеми. Різномасштабне вивчення системності лексики започатковане ще в ХІХ ст., однак і сьогодні не втрачає своєї актуальності. Поглибленого дослідження потребує низка проблем, пов'язаних зі встановленням семантичної основи внутрішньослівних перенесень найменувань у межах різних тематичних груп, визначенням рівня продуктивності дериваційних моделей таких перенесень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як один із найархаїчніших пластів лексики, соматизми вивчалися з позиції полісемії (З. Богус, М. Скаб), діалектології (Н. Дяченко, Т. Бердникова), фразеології (Ф. Вакк, І. Валуєва, А. Дорожівська), порівняльного мовознавства (Г. Кривенко), історії мови (В. Німчук, В. Ткаченко), етнокультурології (А. Дорожівська, З. Шостюк,

Л. Савченко), лінгводидактики (Н. Яніцька) тощо [1; 2; 4; 6; 7]. **Мета** нашої розвідки – виявити й описати базовані на сенсорних ознаках дериваційні моделі метафорних перенесень у семантемах непохідних назв частин тіла (аналіз непохідних слів зумовлений відсутністю в їх семантичній структурі семем, утворених внаслідок міжслівної деривації). Дослідження виконано на матеріалі «Великого тлумачного словника сучасної української мови» [3] (121 семантема; 141 семема, яка виникла внаслідок метафорного перенесення на базі сенсорних ознак).

Виклад основного матеріалу. Метафора як тип полісемії полягає у вторинній номінації на основі подібності реалій світу. Узагальнено метафорні перенесення здійснюються за такими напрямками: **1) схожість за ознаками, що**

сприймаються органами відчуття (сенсорні ознаки): а) *зорове сприйняття*: форма; колір (блиск, перелив барв і т. ін.); розташування; кількісна ознака; розмір; загальний зовнішній вигляд (грунтується на сукупності кількох візуальних ознак, за якими порівнюються об'єкти світу); б) *слухове сприйняття*; в) *тактильне сприйняття*; г) *смакове сприйняття*; г) *нюхове сприйняття*; 2) схожість емоційного сприйняття; 3) схожість ознак, що сприймаються комплексно (емпірично й раціонально): а) *часова ознака*; б) *інтенсивність прояву якості чи дії*; в) *спосіб дії*; г) *функція*; г) *фізіолого-психологічні враження від сприйняття* (синестетичні переноси, які передбачають перехід від одного типу відчуття до іншого; перехід зі сфери чуттєвого сприйняття до психологічного осмислення й оцінки (зорові, смакові, тактильні та ін. відчуття і психологічна чи емоційна характеристика цих якостей в іншому предметі, явищі, дії тощо) [5, с. 105-107].

Аналіз метафорних відношень у семантичній структурі непохідних соматизмів засвідчує домінування саме сенсорних ознак як основи появи цього виду класифікаційних зв'язків (78%).

Зафіксовано 39 тематичних моделей, які базуються на ознаках, пов'язаних зі сприйняттям світу за допомогою органів відчуття (моделі розташовуємо в порядку спадання їх продуктивності). Виявлено низку випадків, коли метафорні переноси поєднують кілька ознак (комбінація сенсорних ознак або сенсорних та інших видів ознак).

1. Найвищу продуктивність (21,4%) має тематична модель *частина тіла* → *частина пристрою (споруди)*, *схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом* (луска 1 → 3, ніс 1 → 3, плече 1 → 3, плече 1 → 4, плече 1 → 6, тулуб 1 → 2, хвіст 1 → 12, хребет 2 → 5, чоло 1 → 2); *формою* (крило 1 → 6, лапа 1 → 4, лапа 1 → 5, перо 1 → 6, шия 1 → 2, дзьоб (дзюб) (в останньому слові за цією моделлю утворено відтінок значення); *загальним зовнішнім виглядом та функцією* (крило 1 → 3, крило 1 → 5, луска 1 → 3, ребро 1 → 2, черево 1 → 2); *розташуванням* (крило 1 → 8, лице 1 → 3, нутро 1 → 2); *формою та функцією* (нога 1 → 2, хобот 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом і способом дії* (крило 1 → 4); *формою та способом дії* (крило 1 → 7); *загальним зовнішнім виглядом, тактильними властивостями та способом дії* (жало 1 → 5); *загальним зовнішнім виглядом, функцією та способом дії* (щелепа 1 → 3); *слуховим сприйняттям та способом дії* (язик 1 → 6).

Зазначена тематична модель продуктивно реалізується в семантичній структурі слів **плече, крило, луска, лапа**. Так, за нею утворено три семими полісеманта **плече**: 1 *'частина тулуба від шиї до руки'* 3 *'частина предмета, розташована під кутом до основної частини'*; 4 *'частина важеля від точки опори до точки прикладання сили'*; 6 *'частина сокири'* [3, с. 796] (перенесення базується на схожості загального зовнішнього вигляду частини тіла й частин предметів, актуалізуються семи *'опукла форма'*, *'розташування під кутом'* тощо).

2. Дещо меншою продуктивністю (14,3%) відзначається модель *частина тіла* → *частина рослини, схожа на неї за: формою* (вуса (вуси) 1 → 3, коліно 1 → 4, лапа 1 → 2, перо 1 → 5, піхва 1 → 2, трахеї 1 → 2, трахея 1 → 2, хвіст 1 → 2, чуб 1 → 3); *загальним зовнішнім виглядом і функцією* (епідерміс 1 → 2, епітелій 1 → 2, луска 1 → 2, паренхіма 1 → 2, пасока 1 → 2, судина 1 → 2, шкіра 1 → 4, шкура 1 → 5); *загальним зовнішнім виглядом* (волос 2 → 4); *загальним зовнішнім виглядом і тактильними властивостями* (пух 1 → 3); *розташуванням і тактильними властивостями* (кістка 1 → 4).

Наприклад: **епідерміс** 1 *'зовнішній шар шкіри у тварини і людини, що складається з багаточислового плоского епітелію'* → 2 *'покривна тканина листків, стебел, частин квітки та інших органів рослин; шкірка'* [3, с. 265]. Спостерігаємо актуалізацію сем *'гладкий'*, *'верхній'*, *'поверхня'*, *'захисний'*, *'захищати'* та ін., унаслідок чого відбувається перенесення найменування з частини тіла на частину рослини за ознаками *загальний зовнішній вигляд і функція*.

3. Наступна модель (9,2%) теж виявляє низку сенсорних ознак, на базі яких розвивається полісемія – *частина тіла* → *інша частина тіла, схожа на неї за: формою* (альвеоли 1 → 2, жила¹ 1 → 2, плесно (плюсно) 1 → 2, щиколотка (щиколодка) 1 → 2); *загальним зовнішнім виглядом і функцією* (кишка 1 → 2, мозок 1 → 5, трахеї 1 → 3); *загальним зовнішнім виглядом* (ікло 1 → 2, мозоль (мозоля) 1 → 3); *тактильними властивостями* (ріг 1 → 2, сало 1 → 5); *тактильними властивостями і функцією* (плазма 1 → 2).

Так, актуалізація сем *'твердий'*, *'цільний'* сприяла розвитку полісемії слова **ріг** на основі ознаки *тактильні властивості*: 1 *'на голові деяких ссавців – твердий кістковий нарост, що звужується до кінця'* → 2 *'роговий покрив'* [3, с. 1033].

4. Дев'ять ЛСВ (6,4%) у семантемах непохідних соматизмів утворено за моделлю **частина тіла** → **пристрій (виріб) схожий на неї за: формою та функцією** (вухо (ухо) 1 → 4, жила¹ 1 → 4, кишка 1 → 4, кіготь 1 → 2); **загальним зовнішнім виглядом і функцією** (лапа 1 → 3, ласт 1 → 2, щелепа 1 → 2); **формою** (копито 1 → 2, перо 1 → 2).

Наприклад: **кіготь** *1* 'гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох птахів і тварин; пазур' → 2 'залізний серпоподібний пристрій, що прикріплюється до взуття для вилізання на стовп або дерево; кішка' [3, с. 428]. Ознаки 'загострена форма', 'загнута форма', 'засіб пересування', 'засіб кріплення' є визначальними для утворення похідного значення.

5. Кілька сенсорних ознак реалізуються в моделі (5,1%) **частина тіла** → **речовина, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом** (плазма 1 → 3, пульпа 1 → 2, сало 1 → 7, слиз (слизь); в останньому слові фіксуємо відтінок значення, пов'язаний із цією моделлю); **формою** (дендрит 1 → 2, жила 1 → 2); **тактильними властивостями** (сало 1 → 6); **загальним зовнішнім виглядом і функцією** (пігмент 1 → 2).

У семантичній структурі полісеманта **сало** описувана модель виявилася продуктивною. Так, за нею утворено два похідні значення: *1* 'жирове відкладення у тілі живого організму; жир' → 6 'мінеральне або рослинне мастило'; 7 'тонкий шар криги або невеликі крижинки на поверхні води перед льодоставом' [3, с. 1096] (для появи 6 ЛСВ актуальними є видосеми 'жирний', 'слизький' тощо, а 7 – 'білий', 'пласт', 'нагромадження' та ін.).

6. **Частина тіла тварини** → **частина тіла іншої тварини, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом, функцією і способом дії** (губа 1 → 2, жало 1 → 2, жало 1 → 3, крило 1 → 2, перо 1 → 4); **загальним зовнішнім виглядом** (воло 1 → 4, пух 1 → 2).

Ця модель теж складає 5,1% від загальної кількості метафорних переносів, пов'язаних із сенсорними ознаками, і продуктивно реалізується в семантемі слова **жало**: *1* 'гостра частина органа захисту або нападу деяких комах, якою вони жальють' → 2 'хоботок деяких комах (комара, овода і т. ін.), яким вони колють і всмокчують кров'; 3 'роздвоєний на кінчику язик змії, яким вона, як помилково вважається, жальють' [3, с. 272]. Наведені похідні значення базуються на актуалізації сем 'гостра форма', 'подовгаста форма', 'розташований у передній частині

голови', 'захист', 'напад', 'жальть', 'проколює' тощо. Як бачимо, поява третього ЛСВ зумовлена не тільки зовнішньою схожістю частини органа деяких комах і язика змії, а й помилковим уявленням людей про те, яку функцію виконує цей язик плазуна.

7. Наступна дериваційна модель теж відзначається певною продуктивністю (5,1%) – **частина тіла людини** → **частина тіла тварини, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом** (волос 2 → 3, вуса (вуси) 1 → 2, крижі 1 → 2, палець 1 → 2, плече 1 → 2, чуб 1 → 2); **загальним зовнішнім виглядом і емоційним враженням від сприйняття** (патли 1 → 2).

Наприклад: **патли** *1* 'довгі, густі, скуйовджені пасма людського волосся; кудли' → 2 'довга, густа, кудлата шерсть тварин' [3, с. 710]. Перше і друге значення цього соматизма характеризується негативною конотацією, спостерігаємо актуалізацію сем 'довгий', 'густиий', 'кудлатий', 'скуйовджений', 'неохайний', 'неприємний' тощо.

8. Дериваційна модель **частина тіла** → **смуга поверхні, схожа на неї за формою** (4,1%) виявляється в семантичній структурі таких соматизмів: **пасмо** 1 → 2, **ребро** 1 → 3, **ріг** 1 → 4, **ріг** 1 → 5, **ріг** 1 → 6.

Фіксуємо утворення за цією моделлю трьох похідних значень у семантичній структурі полісеманта **ріг**: *1* 'на голові деяких ссавців – твердий кістковий нарост, що звужується до кінця' → 4 'місце, де перетинаються дві вулиці або де вулиця повертає вбік'; 5 'місце, де сходяться дві зовнішні сторони якогось предмета'; 6 'частина суходолу, яка гострим кутком врізається у водний простір (море, озеро, річку і т. ін.)' [3, с. 525, 1033].

9. **Частина тіла тварини** → **людська частина тіла, схожа на неї за: загальним зовнішнім виглядом і емоційним враженням від сприйняття** (воло 1 → 2, морда 1 → 2, рило 1 → 2); **загальним зовнішнім виглядом** (шкура 1 → 3).

Похідні значення, які утворені за цією моделлю (2,1%) за ознакою **загальний зовнішній вигляд і емоційне враження від сприйняття**, характеризуються негативною конотацією, а в словах **морда** і **рило** вони мають позначку 'вульгарне' й можуть уживатися як лайливе слово: **морда** *1* 'передня частина голови тварини' → 2 'про обличчя' [3, с. 540]; **рило** *1* 'видовжена вперед передня частина голови деяких тварин' → 2 'обличчя людини' [3, с. 1030]; **воло** *1* 'розширена частина стравоходу багатьох птахів, де тимчасово перебуває та попередньо перетравлюється їжа' → 2 'ожиріле підборіддя (в людини)' [3, с. 155 – 156]. Метафорні

перенесення зумовлені насамперед актуалізацією сем 'бридкий', 'неприємний', 'негарний' тощо.

10. **Частина тіла** → **географічний об'єкт, схожий на неї за формою та розташуванням** (грива 1 → 2, хребет 1 → 4); **формою** (пасмо 1 → 3).

Наведена дериваційна модель реалізовується в семантемах трьох слів (2,1%). Наприклад: **хребет** *І*'осьовий скелет хребетних тварин і людини, який складається з окремих хребців, сполучених між собою міжхребцевими хрящами, суглобами і зв'язками' → 4 'ряд гір, розташованих в одному напрямі; гірське пасмо' [3, с. 1352].

11. **Частина тіла** → **новоутворення, схоже на неї за загальним зовнішнім виглядом** (2,1%; **воло** 1 → 3, **волос** 1 → 5, **міхур** 1 → 2): **воло** *І*'розширена частина стравоходу багатьох птахів, де тимчасово перебуває та попередньо перетравлюється їжа' → 3 'пухлина щитовидної залози за базедової хвороби' [3, с. 155 – 156].

12. **Частина тіла** → **частина чогось, схожа на неї за розташуванням** (2,1%; **хвіст** 1 → 3, **хребет** 1 → 3): **хвіст** *І*'придаток на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' → 3 'кінцева, крайня частина чого-небудь; кінчик' [3, с. 1341].

За наступними п'ятьма дериваційними моделями утворено по дві семанти в семантемах неподієдних назв частин тіла (кожна модель складає по 1,1%):

13. **Частина тіла** → **частина географічного об'єкта, схожа на неї за формою та розташуванням** (**стопа**¹ 1 → 3, **тім'я** 1 → 2): **стопа**¹ *І*'кінцева нижня частина ноги людини та задньої кінцівки деяких наземних хребетних тварин' → 3 'нижня частина гори' [3, с. 1199].

14. **Частина тіла** → **комунікаційний шлях, схожий на неї за формою і функцією** (**артерія** 1 → 2, **плече** 1 → 5): **артерія** *І*'кровоносна судина, що розносить кров від серця по всіх частинах тіла' → 2 'важливий комунікаційний шлях, напр.: залізнична лінія, канал, головна вулиця і т. ін.' [3, с. 24].

15. **Частина тіла** → **тварина, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом** (**волос** 1 → 6, **серце** 1 → 7): **волос** *І*'ниткоподібний роговий утвір, що росте на шкірі людини і тварини' → 6 'тонкий, як волосинка, водний черв'як' [3, с. 156].

16. **Частина тіла** → **смуга рослин, схожа на неї за формою** (**борода** 1 → 3, **грива** 1 → 3): **грива** *І*'довге волосся на шиї та хребті деяких тварин' → 3 'смуга трави, хлібних рослин, що залишається нескошеною' [3, с. 197].

17. **Частина тіла** → **частина посудини, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом** (горло 1 → 2, плече 1 → 7): **горло** *І*'передня частина шиї, всередині якої знаходиться початок стравоходу і дихальних шляхів' → 2 'верхня звукова частина посуду' [3, с. 192].

Наведені нижче дериваційні моделі відзначаються найнижчою продуктивністю (0,7% кожна; утворено по одному ЛСВ).

18. **Частина тіла людини або тварини** → **частина тіла іншої тварини (ознаки – загальний зовнішній вигляд і спосіб дії)**: **губа**¹ *І*'кожна з двох шкірно-м'язових рухомих складок, що утворюють край рота у людей і тварин' → 2 'кінці кліщів, лещат і т. ін., що служать для захоплення, стискування і т. ін. предметів' [3, с. 200].

19. **Частина тіла** → **оздоба, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом**: **луска** *І*'шкірні утвори (тверді, щільно припасовані одна до одної пластинки) у багатьох хребетних тварин, що виконують захисну функцію' → 4 'блискітки' [3, с. 497].

20. **Частина тіла** → **частина яйця, огірка, схожа на неї за формою**: **гузка** *І*'хвостова частина тулуба птаха; зад' → 2 'тупий кінець яйця, огірка' [3, с. 201].

21. **Частина тіла** → **продукт харчування, схожий на неї за формою**: **голова** *І*'частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи' → 9 'продукт харчування у вигляді кулі, конуса і т. ін.' [3, с. 188].

22. **Частина тіла** → **людина, схожа на неї за розміром**: **мізинець** *І*'п'ятий, найкоротший палець на руці або нозі' → 2 'найменша дитина в сім'ї' [3, с. 528].

23. **Частина тіла** → **посудина, схожа на неї за формою і функцією**: **судина** *І*'трубчастий еластичний орган у тілі людини й тварини, по якому рухається кров або лімфа' → 3 'посудина для їжі й зберігання харчових продуктів' [3, с. 1213].

24. **Частина тіла** → **скульптурне зображення, схоже на неї за загальним зовнішнім виглядом**: **бюст** *І*'верхня частина людського тіла до пояса' → 2 'скульптурне зображення людини до пояса' [3, с. 70].

25. **Частина тіла** → **виступ, схожий на неї за формою і тактильними властивостями**: **зуб** *І*'кістковий утвір у роті людини та багатьох хребетних тварин, призначений для схоплювання, кусання й подрібнення їжі, а також для захисту' → 2 'гострий виступ на чому-небудь (знарядді, машині і т. ін.)' [3, с. 388].

26. **Частина тіла** → **матеріал, схожий на неї за розташуванням, тактильними властивостями та функцією: шкаралупа** *І* 'тверде, цупке природне покриття (яйця, плоду тощо)' → 3 'твердий покрив на поверхні якого-небудь предмета, матеріалу і т. ін.' [3, с. 1398].

27. **Частина тіла** → **порожнини, схожі на неї за загальним зовнішнім виглядом: пори** *І* 'найдрібніші отвори потових залоз у шкірі людини або тварини' → 2 'порожнини між часточками якої-небудь речовини, матеріалу тощо' [3, с. 880].

28. **Частина тіла** → **смуга поверхні, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом і способом дії: хвіст** *І* 'придає на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' → 6 'довга звивиста смуга (диму, пилу і т. ін.), що рухається перев. в повітрі; димний, тиловий і т. ін. слід, що його лишає за собою рухомий предмет' [3, с. 1341].

29. **Частина тіла** → **сукупність чогось, схожа на неї за формою та способом дії: хвіст** *І* 'придає на задній частині тіла тварини, що являє собою продовження хребта від крижової кістки' → 8 'ряд людей або предметів, що рухаються один за одним або групою за кимсь, чимсь; потік, валка' [3, с. 1341].

30. **Частина тіла** → **сукупність ниток, прядива, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом: пасмо** *І* 'пучок волосся, часом довгого, переплутаного або кошлатого' → 4 'певна кількість ниток, прядива' [3, с. 709].

31. **Частина тіла** → **паперова маса, схожа на неї за загальним зовнішнім виглядом: фібра** *І* 'жилка, нерв, волокно живої тканини' → 3 'хімічно оброблена та спресована паперова маса, що використовується як ізоляційний матеріал і як замітник шкіри' [3, с. 1320].

32. **Частина тіла** → **частина чогось, схожа на неї за формою та функцією: п'ята** *І* 'задня частина ступні' → 2 'опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь' [3, с. 1008].

33. **Частина тіла** → **складки одягу, схожі на неї за формою: вуса (вуси)** *І* 'волосся, яке росте над верхньою губою в чоловіків' → 4 'зборки ззаду від талії вниз у верхньому одязі (кожушкові, свиті, корсетці)' [3, с. 167].

34. **Частина тіла** → **частина бойового порядку, схожа на неї за розташуванням: крило** *І* 'літальний орган птахів, комах та деяких ссавців (напр., кажанів)' → 9 'бокова частина бойового порядку; фланг' [3, с. 465].

35. **Частина тіла** → **геометрична фігура, схожа на неї за формою: клітина** *І* 'найпростіша

одиниця будови організму, яка складається з протоплазми, ядра та оболонки' → 3 'чотирикутник на поверхні чого-небудь, утворений перехресними лініями; кратка (у *І* знач.)' [3, с. 434].

36. **Частина тіла** → **приміщення, схоже на неї за загальним зовнішнім виглядом: клітина** *І* 'найпростіша одиниця будови організму, яка складається з протоплазми, ядра та оболонки' → 2 'закрите приміщення для птахів, тварин і т. ін. із стінками з металевих або дерев'яних прутів' [3, с. 434].

Наступні три моделі характерні для другого й третього дериваційних кроків.

37. **Посудина** → **засіб пересування, схожий на неї за формою: судина** *3* 'посудина для їжі й зберігання харчових продуктів' → 4 'судно' [3, с. 1213].

38. **Страва** → **людина, схожа на неї за формою та емоційним враженням від сприйняття: кендюх** *2* 'начинений м'ясом і приготовлений як страва шлунок тварини; сальцесон' → 3 'про вайлувату людину' [3, с. 424].

39. **Матеріал** → **інший матеріал, схожий на нього за загальним зовнішнім виглядом і функцією: шкіра** *2* 'матеріал, одержаний шляхом хімічної й механічної обробки шкіри убитої тварини' → 3 'матеріал, що ним замінюють вичищену шкіру' [3, с. 1398].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз мовного матеріалу показує, що значна кількість аналізованих дериваційних моделей характеризується певною продуктивністю, що засвідчує регулярність встановлюваних у свідомості людей зв'язків між реаліями світу, і ці зв'язки фіксуються в мові шляхом появи вторинної номінації. Серед сенсорних ознак, які лягли в основу метафорних перенесень у семантемах непохідних соматизмів, домінують такі: **загальний зовнішній вигляд, форма** (по 20 моделей). У семи моделях присутня ознака **розташування**, у шести – **тактильні властивості**, по одному випадку припадає на ознаки **розмір** і **слухове сприйняття**. Натомість не зафіксовано полісемію, пов'язану зі слуховим, смаковим та нюховим сприйняттям. Як бачимо, найчастіше метафорні перенесення найменувань у досліджуваній групі слів здійснюються за ознаками, пов'язаними з візуальним сприйняттям світу.

Перспектива подальших досліджень полягає в комплексному вивченні внутрішльослівних дериваційних зв'язків як у межах групи лексем на позначення частин тіла, так і в інших тематичних групах.

Список літератури:

1. Дорожівська А. До питання про етнокультурну специфіку англійських фразеологізмів з соматичним компонентом (на матеріалі лексикографічних джерел). *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали конференції МЦНД. Харків, 2020. С. 43–45.
2. Валуєва І. В. Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у парадигматиці та синтагматиці (на матеріалі текстів ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 1996. 15 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
4. Кривенко Г. Л. Соматичні одиниці в англійській та українській мовах : семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 16 с.
5. Пітель В. М. Типологія епідигматичних відношень полісемічних флороназв і їх похідних у лексиці сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2005. 317 с.
6. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
7. Шостюк З. В. Роль соматичної лексики в пізнанні мовної картини світу (на прикладі творчості Дмитра Павличка). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. 81–83.

Pitel' V. M. SENSORY FEATURES AS THE BASIS OF METAPHORICAL TRANSFERS IN THE SEMANTICS OF THE NAMES OF BODY PARTS

The article analyzes derivational models of metaphorical transfers based on sensory features in the semantemes of non-derivative names of body parts.

Metaphor as a type of polysemy consists in the transferring of name senses based on the similarity of the world realia. It is represented by certain types of mostly repeated semantic relations, based on which the general models of relations of lexical-semantic variants in the semantic structure of polysemants are derived. In the semantemes of non-derivative somatisms, 141 thematic models are identified where the name transfers are carried according to sensory features. In the studied group of words, metaphorical transfers usually combine several features (a combination of sensory features or sensory and other types of features).

*The two thematic models – **part of the body** → **part of the device (building) similar to it (by a number of features)**, **part of the body** → **part of the plant, similar to it (by a number of features)** – are marked by the highest performance among others. However, 22 out of 39 thematic models are characterized by the only one lexical-semantic variant formed according to them (**part of the body** → **material similar to it in location, tactile properties and function**; **part of the body** → **food product similar to it in shape**; **vessel** → **means of transportation similar to it in form**, etc.). The regularity of certain metaphorical models testifies to the recurrence of connections established in people's minds between the sememes of polysemants that belong to the thematic sphere of "names of body parts", and again proves the systematicity of the vocabulary.*

*The held analysis of the language material shows that in the studied group of polysemants, the dominant sensory features that formed the basis of metaphorical transfers are the following: **general appearance and shape** (20 models per each). In seven derivational models, there is a feature of **location**, in six – **tactile properties**, and in one – **size and auditory perception** (one case per each feature). The name senses transfers related to auditory, gustatory, and olfactory perception are not recorded. Therefore, the most often metaphorical transfers of name senses in words that denote parts of the body are carried according to features related to the visual perception of the world.*

Key words: somatism, metaphorical transfers, sensory features of name senses transfers, polysemy, seme, sememe, semanteme.